

Česká republika
NÁLEZ
Ústavního soudu

Jménem republiky

Ústavní soud rozhodl mimo ústní jednání v senátu složeném z předsedy Vojtěcha Šimíčka (soudce zpravodaj) a soudců Ludvíka Davida a Jiřího Zemánka ve věci ústavní stížnosti stěžovatelky **M. K.**, zastoupené Mgr. Jiřím Kubalou, advokátem se sídlem J. V. Sládka 35, Frýdek-Místek, proti usnesení Okresního soudu v Ostravě ze dne 12. 11. 2015, č. j. 7 T 165/2013–552, a proti usnesení Krajského soudu v Ostravě ze dne 7. 1. 2016, č. j. 6 To 576/2015–587, za účasti Okresního soudu v Ostravě a Krajského soudu v Ostravě jako účastníků řízení,

t a k t o :

- I. Usnesením Okresního soudu v Ostravě ze dne 12. 11. 2015, č. j. 7 T 165/2013–552, a usnesením Krajského soudu v Ostravě ze dne 7. 1. 2016, č. j. 6 To 576/2015–587, bylo p o r u š e n o právo stěžovatelky na právní pomoc zaručené čl. 37 odst. 2 a čl. 40 odst. 3 Listiny základních práv a svobod.**
- II. Tato rozhodnutí se proto r u š í .**

O d ů v o d n ě n í :

I. Vymezení věci a předchozí průběh řízení

1. Ústavní stížností doručenou Ústavnímu soudu dne 15. 3. 2016 se stěžovatelka domáhá zrušení v záhlaví označených rozhodnutí, kterými bylo rozhodnuto o vyloučení jí zvoleného obhájce Mgr. Jiřího Kubaly z obhajování v trestní věci u Okresního soudu v Ostravě pod sp. zn. 7 T 165/2013.
2. Z vyžádaného spisu zjistil Ústavní soud zejména následující skutečnosti.
3. Trestní stíhání je proti stěžovatelce vedeno pro přečin usmrcení z nedbalosti dle ustanovení § 143 odst. 1 trestního zákoníku, kterého se měla - ve stručnosti vyjádřeno - dopustit tím, že zanedbala povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti, když ponechala bez dozoru svoji nezletilou dceru venku před domem, aniž by zajistila její soustavné hlídání, následkem čehož došlo k pádu dcery do jímky, v níž se utopila.
4. Na základě plné moci ze dne 27. 6. 2013 si obžalovaná za svého obhájce zvolila advokáta Mgr. Jiřího Kubalu. Ten se zároveň při hlavním líčení konaném dne 14. 11. 2013 připojil k trestnímu řízení jako zmocněnec s nárokem na náhradu škody za poškozené (obžalovaná a další členové její rodiny) a k tomuto úkonu předložil plnou moc ze dne 13. 11. 2013. Dne 12. 5. 2015 soud vyzval obhájce i stěžovatelku k vyjádření ohledně vyloučení advokáta jako zvoleného obhájce, neboť shledal, že postavení zmocněnce poškozených je neslučitelné s postavením obhájce obžalované v témže trestním řízení. Na základě této výzvy zaslal obhájce soudu oznámení o ukončení zastupování poškozených ke dni 7. 10. 2014 s vyjádřením, že žádného z poškozených nezastupoval tak, že by byl uplatňován nárok vůči stěžovatelce, nýbrž proti druhému obžalovanému, pročež dodal, že má za to, že i nadále může vystupovat jako její obhájce. Dále pak soud informoval o zpětvzetí nároku

poškozených na náhradu škody, neboť v té době stěžovatelka v řízení vystupovala již jako jediná obžalovaná.

5. Nyní napadeným rozhodnutím okresní soud rozhodl o vyloučení obhájce z obhajování stěžovatelky, neboť dospěl k závěru, že jsou naplněny důvody obsažené v ustanovení § 37a odst. 2 trestního řádu. V této souvislosti uvedl, že ačkoliv citované ustanovení výslovně kolizi advokáta vystupujícího současně v pozici zmocněnce poškozených a obhájce obžalovaného neupravuje, je namístě postupovat analogicky, neboť z podstaty trestního řízení vyplývá, že postavení obviněného, resp. obžalovaného, a postavení poškozeného jsou zcela odlišné a jejich zájmy protichůdné. Zde okresní soud odkázal též na právní úpravu obsaženou v ustanovení § 19 odst. 1 písm. b) zákona č. 85/1996 Sb., o advokacii, neboť rozpor v zájmech osoby, jíž byla poskytnuta právní služba, s tou, která o její poskytnutí žádá, je obligatorním důvodem pro odmítnutí právních služeb a advokát nesmí v téže věci vystupovat na více stranách, jejichž zájmy nejsou shodné. Pokud tedy zákon kategoricky stanoví, že v případě kolize zájmů spoluobžalovaných nemůže obhájce v téže věci vykonávat obhajobu žádného z obviněných, pak je nezbytné shodně postupovat i v případě subjektů, jejichž postavení je v trestním řízení zcela protichůdné, což vyplývá též z dikce ustanovení § 44 odst. 1 trestního zákona. Poškozený je totiž v podstatě občanskoprávním odpůrcem obviněného, který mu způsobil škodu nebo nemajetkovou újmu nebo se na jeho úkor trestným činem obohatil, a v trestním řízení vykonává svá práva proti obviněnému. Dále soud odmítl argument, že zastupování poškozených bylo vykonáváno tak, že zmocněnec nejednal v rozporu se zájmy obžalované, neboť tato skutečnost může zcela jednoznačně ovlivnit jak způsob vedení obhajoby, tak postup při zastupování poškozených, v důsledku čehož existuje riziko zkrácení práva na obhajobu. Pokud pak jde o tvrzení Mgr. Kubaly o tom, že poškozené nikdy nezastupoval tak, že by nárok uplatňoval proti stěžovatelce, soud uvedl, že vůbec není namístě zkoumat, zda zájmy obžalované a poškozených jsou v tomto konkrétním případě rozporné či nikoliv, neboť postup, kdy tentýž advokát vystupuje v pozici obhájce i v pozici zmocněnce poškozených, nelze vůbec připustit.

6. Stížnost stěžovatelky krajský soud zamítl shora označeným rozhodnutím. Krajský soud se stěžovatelkou souhlasil potud, že pokud si zvolí obviněná obhájce sama, může stát do jejího svobodného výběru zasáhnout pouze za splnění zákonem stanovených podmínek, které je nutno vykládat vždy restriktivně. Stížnostní soud však dospěl k závěru, že pozice obhájce obžalované a zmocněnce poškozených je kolizní do té míry, že vylučuje účast obhájce v trestním řízení, přičemž se ztotožnil s argumentací okresního soudu.

II. Argumentace stěžovatelky

7. Uvedená rozhodnutí obecných soudů dle stěžovatelky porušila její základní právo na spravedlivý proces a právo na obhajobu zaručené čl. 36 odst. 1, čl. 37 odst. 2 a čl. 40 odst. 3 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“) a čl. 6 odst. 1 a odst. 3 písm. c) Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „Úmluva“).

8. Dle stěžovatelky soud zasáhl do její autonomie vůle a do jejích základních práv a svobod, když ji rozšiřující analogií zbavil obhájce, kterého si ona vybrala a kterému důvěřovala. Takto stěžovatelka zpochybňuje použití analogie při aplikaci trestněprávních procesních norem v dané věci, konkrétně při výkladu ustanovení § 37a trestního řádu. Byť stěžovatelka připouští, že použití analogie v trestním procesu je obecně přípustné, není dle jejího názoru přípustné v případech, kdy by analogickým výkladem došlo k rozšíření takového ustanovení, které představuje zákonnou výjimku pro zásah do ústavně zaručených základních práv a svobod. Za takto ústavně zaručené základní právo považuje stěžovatelka právo obviněného obhajovat se za pomoci obhájce podle vlastního výběru. Ustanovení § 37a trestního řádu je tedy zákonnou výjimkou, která stanoví taxativní výčet okolností, za kterých je možné do

tohoto základního práva obviněného zasáhnout a jím zvoleného obhájce z obhajoby vyloučit. Není proto přípustné, aby soud na základě svého vlastního svévolného uvážení rozšířil tento výčet o případy, na které zákonodárce nepamatoval.

9. Z hlediska konkrétních okolností nyní posuzované věci stěžovatelka namítla, že jí zvolený obhájce podal návrh na připojení poškozených k trestnímu řízení s nárokem na náhradu škody s tím, že tento nárok byl uplatněn výhradně vůči tehdy spoluobžalovanému V. P., avšak nikoliv vůči stěžovateli. Navíc od tohoto připojení se poškozených k trestnímu řízení uběhl 1 rok 5 měsíců a 28 dnů, přičemž během této doby proběhlo několik hlavních líčení, než soud stěžovatele sdělil, že by její obhájce mohl být z obhajoby vyloučen. S ohledem na skutečnost, že po výzvě soudu se obhájce vzdal zastupování poškozených, ostatně v době rozhodnutí o vyloučení obhájce stěžovatelky již nehrozil střet zájmů mezi poškozenými a stěžovatelkou. Nadto stěžovatelka zdůrazňuje, že zájem poškozených a stěžovatelky se v tomto případě nikdy nedostal do konfliktu.

10. Stěžovatelka tedy uzavírá, že jí soud svým rozhodnutím připravil o advokáta, kterého si vybrala, kterému věřila a který byl detailně seznámen s celým případem, a to pouze na základě nepodloženého tvrzení o domněle hrozícím střetu zájmů mezi stěžovatelkou na jedné straně a jejím manželem a dětmi na straně druhé, které její advokát rovněž zastupoval jako poškozené, za situace, kdy reálně k tomuto střetu zájmů již nemohlo dojít.

III. Vyjádření účastníků řízení

11. K výzvě Ústavního soudu se k ústavní stížnosti vyjádřili účastníci řízení; vedlejší účastník (Okresní státní zastupitelství v Ostravě) se tohoto postavení výslovně vzdal.

12. Okresní soud ve vyjádření v plném rozsahu odkázal na odůvodnění napadeného usnesení, jímž bylo rozhodnuto o vyloučení obhájce, a které obsahuje úvahy, kterými se soud při posuzování věci řídil. Soud považuje zvolený postup za správný a nezasahující do stěžovatelčiných základních práv.

13. Krajský soud rovněž odkázal na odůvodnění svého rozhodnutí s tím, že shledal situaci nastalou u Mgr. Jiřího Kubaly při poskytování právní služby ve vztahu ke stěžovateli za kolizní pro řádný výkon poskytovaných právních služeb. Z tohoto důvodu navrhl, aby ústavní stížnost byla odmítnuta jako zjevně neopodstatněná.

IV. Splnění podmínek řízení

14. Ústavní stížnost je přípustná (§ 75 odst. 1 *a contrario* zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů, dále jen „zákon o Ústavním soudu“), byla podána včas (§ 72 odst. 3 zákona o Ústavním soudu) a splňuje i ostatní náležitosti vyžadované zákonem [§ 30 odst. 1, § 72 odst. 1 písm. a) zákona o Ústavním soudu].

V. Vlastní hodnocení Ústavního soudu

15. Po prostudování ústavní stížnosti, vyžádaného spisu a vyjádření účastníků řízení (tato vyjádření Ústavní soud s ohledem na jejich obsah nezasílal stěžovateli k replice, neboť by to nebylo účelné) Ústavní soud dospěl k závěru, že ústavní stížnost je důvodná.

16. Ústavní soud ustáleně judikuje, že jeho úkolem je jen ochrana ústavnosti a nikoliv zákonnosti (čl. 83 Ústavy). Ústavní soud není povolán k přezkumu aplikace podústavního práva a může tak činit jen tehdy, jestliže současně shledá porušení základního práva či svobody, protože základní práva a svobody vymezují nejen rámeček normativního obsahu

aplikovaných právních norem, nýbrž také rámec jejich ústavně konformní interpretace a aplikace. Interpretace zákonných a podzákonných právních norem, která nešetří základní práva v co nejvyšší míře, při současném dodržení účelu aplikovaných právních norem, anebo interpretace, jež je v extrémním rozporu s principy spravedlnosti, pak znamenají porušení základního práva či svobody.

V. a) Obecné principy práva na obhajobu

17. Ústavní soud předně připomíná, že právo na právní pomoc a obhajobu ve své judikatuře považuje za jedno z nejdůležitějších základních práv osob, proti nimž se vede trestní řízení, neboť směřuje k dosažení spravedlivého rozhodnutí, vydaného nejen v zájmu trestně stíhané osoby, ale nepochybně také v zájmu právního státu, založeného na úctě k právům a svobodám člověka a občana dle čl. 1 Ústavy [viz za všechny příklady nálezy sp. zn. I. ÚS 22/10 ze dne 7. 4. 2010 (N 77/57 SbNU 43); všechna rozhodnutí zdejšího soudu dostupná též z: <http://nalus.usoud.cz>]. Právo obviněného (obžalovaného) hájit se sám nebo prostřednictvím jím zvoleného obhájce (viz čl. 40 odst. 3 Listiny) lze přitom chápat jako právo speciální k obecnému právu na právní pomoc zakotvenému v čl. 37 odst. 2 Listiny, přičemž zajištěním pomoci právního odborníka je fakticky realizováno právo na rovné postavení v řízení (srov. Wagnerová a kol. Listina základních práv a svobod: komentář. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 817). Ostatně účelem řízení vedeného proti pachateli trestného činu je v právním státě jen takové odsouzení, které je výsledkem spravedlivého procesu, přičemž jak již dříve konstatoval Ústavní soud, obhájci zde mají jako kvalifikovaní oponenti obžaloby nezastupitelné místo a samotní advokáti tak jsou důležitými aktéry systému vlády práva [nálezy sp. zn. IV. ÚS 167/05 ze dne 26. 4. 2005 (N 94/37 SbNU 277)].

18. Zároveň Ústavní soud již dříve zdůraznil, že právo obviněného hájit se prostřednictvím zvoleného obhájce (čl. 40 odst. 3 Listiny) nelze chápat pouze jako oprávnění samotného obviněného. Jedná se o ústavní zásadu, která směřuje i vůči orgánům činným v trestním řízení a v rovině zákona je zakotvena mj. v jejich povinnosti zjišťovat skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, jakož i stejně pečlivě objasňovat okolnosti svědčící ve prospěch i neprospěch osoby, proti níž se řízení vede (viz ustanovení § 2 odst. 5 trestního řádu), kdy ke zjištění skutkového stavu svými, z povahy věci specifickými, prostředky přispívá nepochybně právě i obhajoba.

19. Obhajoba obviněného však není (a v právním státě ani být nemůže) věcí jen tohoto subjektu a je úkolem orgánů činných v trestním řízení vytvářet pro její uplatnění nejen podmínky, ale odstraňovat i překážky, které by řádnému výkonu práv obhajoby mohly bránit. K odstranění těchto překážek směřuje mimo jiné i ustanovení § 37a odst. 2 trestního řádu, které má zajistit, aby právo obviněného na obhajobu prostřednictvím jím zvoleného obhájce mohlo být uskutečněno v plném rozsahu, v souladu se zákonem a *lege artis* (viz např. usnesení sp. zn. IV. ÚS 382/02 ze dne 6. 11. 2002, usnesení sp. zn. I. ÚS 306/04 ze dne 27. 9. 2005 nebo usnesení sp. zn. I. ÚS 2629/08 ze dne 27. 1. 2009).

20. Důvod vyloučení obhájce podle ustanovení § 37a odst. 2 trestního řádu přitom navazuje na ustanovení § 19 odst. 1 písm. a) zákona č. 85/1996 Sb., o advokacii, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o advokacii“), jež ukládá advokátovi povinnost odmítnout poskytnutí právních služeb, tedy i převzetí obhajoby, jestliže v téže věci nebo ve věci související již poskytl právní služby jinému, jehož zájmy jsou v rozporu se zájmy toho, kdo o poskytnutí právních služeb žádá. Podle ustanovení § 20 odst. 1 zákona o advokacii je advokát povinen od smlouvy o poskytování právních služeb odstoupit, popřípadě požádat o zrušení ustanovení či požádat Komoru o určení jiného advokáta (srov. ustanovení § 18 odst. 2 citovaného zákona), zjistí-li dodatečně skutečnosti uvedené v ustanovení § 19 zákona o advokacii. Rovněž Pravidla profesionální etiky a soutěže advokátů České republiky ze dne

31. 10. 1996 v článku 7 odst. 2 a odst. 3 ukládají advokátovi povinnost odmítnout obhajobu dalších obviněných, a to nejen v případě, kdy mezi nimi konflikt zájmů již existuje, nýbrž také tehdy, je-li zjevné, že v průběhu vyřizování věci vznikne rozpor v jejich zájmech (srov. též usnesení sp. zn. III. ÚS 684/06 ze dne 17. 4. 2008). Proto by měl advokát převzít zastoupení dalšího spoluobviněného (či jiného účastníka řízení, jehož zájmy mohou být v rozporu) až po velmi pečlivém zkoumání, zda není mezi spoluobviněnými (resp. stranami trestního řízení) rozpor zájmů, neboť tento rozpor není vždy patrný již při převzetí obhajoby a může se projevit až na základě později vzniklých skutečností, pročež by advokát svým případným vyloučením mohl poškodit zájmy svých klientů (blíže Mandák, V.: *K otázce vyloučení obhájce*, Trestněprávní revue č. 2/2001, str. 65, nebo Vantuch, P.: *Obhajoba obviněného*, 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2002, str. 57 a násl.).

21. S ohledem na výše citovaná ustanovení právního řádu Ústavní soud ve své judikatuře stanovil, že právo na volbu obhájce vyplývající z čl. 40 odst. 3 Listiny není právem absolutním a nelze je vykládat jako povinnost orgánů činných v trestním řízení volbu advokáta za všech okolností bez omezení respektovat. Podobně ani právo obviněného na pomoc obhájce podle vlastního výběru zaručeného čl. 6 odst. 3 písm. c) Úmluvy není právem absolutním, jak vyplývá i z bohaté judikatury Evropského soudu pro lidská práva; naopak toto právo lze omezit, pokud existují „relevantní a dostatečné důvody“, že je to nezbytné v zájmu spravedlnosti (viz např. rozsudek ESLP ve věci *Croissant proti Německu* ze dne 25. 9. 1992 č. 13611/88, § 29, či *Lagerblom proti Švédsku* ze dne 14. 1. 2003 č. 26891/95, § 54). Zvoleného obhájce je tudíž možno vyloučit, jedná se však o mimořádně významný zásah do práva na obhajobu a s ním spjaté svobody volby obhájce, neboť je zásadně věcí obviněného (obžalovaného), kdy a koho z osob oprávněných k poskytování právní pomoci formou obhajoby v trestním řízení (§ 37 trestního řádu) svou obhajobou pověří, příp. zda svého práva volby vůbec využije, a proto je takové rozhodnutí svěřeno toliko nezávislému soudci a toliko ze zákonem stanovených důvodů. Proto Ústavní soud ve své judikatuře zdůraznil, že pokud si obviněný obhájce sám zvolí, může stát do jeho svobodného výběru zasáhnout pouze za splnění zákonem stanovených podmínek, které je nutno vždy vykládat restriktivně se zřetelem na jeho ústavně zaručená práva [viz nálezy sp. zn. IV. ÚS 1855/08 ze dne 13. 1. 2009 (N 8/52 SbNU 91) a obdobně nálezy sp. zn. II. ÚS 2445/07 ze dne 3. 4. 2008 (N 65/49 SbNU 15)].

22. Jakkoliv tedy nelze na právo zvolit si obhájce, plynoucí z ústavně zaručeného práva na obhajobu (čl. 40 odst. 3 Listiny), nahlížet tak, že by bylo zcela a ničím neomezitelné, nelze pominout, že se jedná o situaci, kdy dochází k omezení co do jeho určitých komponentů. Jde tedy o omezení téhož základního práva, jehož nositeli jsou dva či více odlišných subjektů, a to s ohledem na důsledné respektování principu rovnosti a veřejného zájmu na řádné obhajobě obviněného - tj. subjektu, jemuž toto ústavní právo svědčí, a eventuálně i dalších účastníků řízení (v nyní posuzované věci např. poškozených). Proto také Ústavní soud již dříve stanovil, co musí obecné soudy při aplikaci ustanovení § 37a odst. 2 trestního řádu vzít v potaz: stav vyšetřování, důkazní situaci, obsah výpovědí obviněných zastupovaných tímtež obhájcem (pokud přichází do úvahy tento důvod vyloučení obhájce), charakter stíhané trestné činnosti, jakož i rozsah a formu účasti jednotlivých obviněných na trestném činu (viz usnesení sp. zn. IV. ÚS 382/02 ze dne 6. 11. 2002 a usnesení sp. zn. I. ÚS 2629/08 ze dne 27. 1. 2009). K aplikaci ustanovení § 37a odst. 2 trestního řádu pak samozřejmě nelze přistupovat automaticky a formalisticky (viz usnesení sp. zn. II. ÚS 68/09 ze dne 10. 8. 2009), přičemž Ústavní soud zdůraznil nutnost posuzovat skutečnou povahu konkrétního postupu orgánů veřejné moci a nalézat případný zásah do základních práv a svobod v jejich materiálním pojetí. Z ústavněprávního hlediska tedy nejde ani tak o to, zda konkrétní procesní postup obecných soudů doslovně naplnil literu procesního předpisu. Jde spíše o to, nakolik bylo ochráněno základní právo stěžovatele na obhajobu podle čl. 40 odst. 3 Listiny. I

toto ústavní právo totiž nelze vykládat z obsahu podústavního práva, nýbrž tento postup interpretace musí být přesně opačný.

23. Se zřetelem k výše uvedeným zásadám práva obhajovat se za pomoci zvoleného obhájce posoudil Ústavní soud případ stěžovatelky a dospěl k závěru, že vyloučením jejího obhájce soudy zasáhly do jí zaručených základních práv.

V. b) Použití analogie při vyloučení obhájce obžalovaného

24. Ústavní soud se nejprve zabýval otázkou, zda obecné soudy nepochybily již tím, že rozšířily výklad ustanovení § 37a odst. 2 trestního řádu též na kolizi zájmů obhájce obžalovaného vystupujícího současně v pozici zmocněnce poškozených, neboť dle stěžovatelky je ustanovení § 37a trestního řádu natolik klíčové pro zaručení práva na spravedlivý proces v jeho širokém pojetí, že není možno analogicky rozšiřovat možnosti vyloučení obhájce z obhajování.

25. Právní teorie i judikatura Ústavního soudu shodně uvádí, že analogie, jakožto použití trestněprocesní normy na případ, na který se ona norma přímo nevztahuje, ale kterému se nejvíce podobá, je v trestním právu procesním obecně přípustná. Trestní řád takto použití analogie nejenom připouští, ale dokonce se na použití tohoto právního institutu na mnoha místech sám odvolává (srov. např. ustanovení § 138, § 206 odst. 3, 4, resp. § 235 odst. 2, apod.), neboť její pomocí aplikační praxe vyplňuje mezery zákona. Tento závěr - týkající se trestního práva procesního - nikterak nekoliduje s čl. 7 Úmluvy, resp. s čl. 39 Listiny, podle nichž pouze zákon může určovat, co je trestným činem, a stanovit trest (*nullum crimen, nulla poena sine lege*), a trestní právo hmotné zcela jistě nesmí být aplikováno extenzivním způsobem v neprospěch obviněného, a to ani prostřednictvím analogie.

26. Současně však má stěžovatelka pravdu, že z použití analogie v trestním právu procesním existují výjimky, zejména tam, kde z povahy konkrétního ustanovení vyplývá její nepřípustnost (resp. zákaz). To platí jednak pro všechna ustanovení, která umožňují zásah do ústavně zaručených základních práv a svobod fyzických osob a rovněž v případech, kde trestní řád obsahuje taxativní výčet případů, na které se má konkrétní ustanovení aplikovat. Použití analogie, která je v trestním právu procesním jinak přípustná, je tak vyloučeno například v případech, kdy zákonná úprava výslovně a jasně stanoví pravidla aplikace určitého ustanovení tak, že nezůstává žádný prostor pro aplikaci takového pravidla na jiné, byť zdánlivě totožné či obdobné případy, a proto její pomocí není možné např. rozšiřovat důvody vzetí do vazby, podmínky osobní a domovní prohlídky či odposlechu a záznamu komunikačního provozu [viz nálezy sp. zn. I. ÚS 835/14 ze dne 12. 8. 2014 (N 154/74 SbNU 317) nebo usnesení sp. zn. III. ÚS 1363/14 ze dne 3. 12. 2015].

27. Ústavní soud přitom nikterak nepopírá, že právo na právní pomoc a na možnost být obhajován zvoleným obhájcem představuje jeden z komponentů široce pojatého práva na spravedlivý proces zaručeného čl. 36 a násl. Listiny a čl. 6 Úmluvy, na něž musí být v trestním procesu velmi přísně dbáno. Přesto se však nyní rozhodující senát ztotožňuje s obecnými soudy, že by bylo chybou chápat ustanovení § 37a trestního řádu striktně tak, že je možno vyloučit obhájce z obhajoby pouze tedy, vykonává-li obhajobu dvou nebo více spoluobviněných, jejichž zájmy si v trestním řízení odporují, a nikterak nemohlo být vztaženo na kolidující zájmy mezi obviněným (obžalovaným) a poškozeným. Takový výklad by nectil účel dotčeného ustanovení, neboť je nezbytné mít neustále na zřeteli, že postavení obžalovaného a poškozeného se v trestním řízení výrazně odlišují.

28. Ohledně postavení poškozeného vychází koncepce trestního řízení z toho, že poškozený je samostatnou stranou řízení s poměrně širokými procesními právy (viz ustanovení § 12 odst. 6 trestního řádu). Poškozený má takto např. právo činit návrhy na doplnění dokazování,

nahlížet do spisů, zúčastnit se sjednávání dohody o vině a trestu, zúčastnit se hlavního líčení a veřejného zasedání konaného o odvolání a před skončením řízení se k věci vyjádřit. Poškozený, který má podle zákona proti obviněnému nárok na náhradu škody, jež mu byla trestným činem způsobena, je oprávněn také navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit tuto škodu [nález sp. zn. I. ÚS 570/99 ze dne 12. 6. 2001 (N 87/22 SbNU 227)]. Pro postavení poškozeného v trestním řízení je přitom určující zejména ustanovení § 43 trestního řádu, jež poškozeného definuje jako osobu, které bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma, nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil.

29. Takto se postavení poškozeného výrazně odlišuje od postavení obviněného, tj. podezřelého, vůči kterému bylo zahájeno trestní stíhání pro trestný čin (viz ustanovení § 32 a 160 trestního řádu), či obžalovaného jakožto označení obviněného po nařízení hlavního líčení. Primárním zájmem těchto osob bude, aby probíhající trestní řízení splňovalo parametry spravedlivého procesu, potažmo aby výsledek řízení odpovídal jejich osobním zájmům, které budou většinou ztělesněny zproštěním obžaloby či jiným ukončením trestního řízení, při němž nebude vyslovena jejich vina. Neodsouzení obžalovaného má následně též významné důsledky pro adhezní řízení (v němž fakticky proti sobě stojí obžalovaný a poškozený), neboť nárok na náhradu majetkové škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo na vydání bezdůvodného obohacení lze přiznat jen v odsuzujícím rozsudku (viz ustanovení § 228 odst. 1 trestního řádu), tj. v takovém rozsudku, jímž byl obžalovaný uznán vinným trestným činem (viz ustanovení § 120 odst. 3, § 122 odst. 1). Nezáleží přitom na tom, jaký trest a v jaké výši mu byl uložen, nebo zda mu byl vůbec uložen trest nebo ochranné opatření, stačí, že byl obžalovaný uznán vinným ze spáchání toho trestného činu, z kterého vzešla škoda nebo nemajetková újma, o jejíž náhradu jde, nebo vzešlo bezdůvodné obohacení, o jehož vydání jde, třebaže soud upustil od potrestání, resp. od uložení trestního opatření nebo neuložil trest.

30. S ohledem na shora vymezené postavení a zájmy obžalovaného a poškozeného v trestním řízení (a poté především v adhezním řízení jakožto nedílné součásti trestního řízení) tudíž plyne, že zájmy poškozeného a obžalovaného jsou v trestním řízení v zásadě odlišné; ostatně proto také ustanovení § 12 odst. 6 trestního řádu rozumí stranou trestního řízení zvláště toho, proti němuž se trestní řízení vede, a zvláště poškozeného. Zatímco poškozený, který se připojil k trestnímu řízení s nárokem na náhradu škody (viz ustanovení § 43 odst. 3 trestního řádu), bude mít eminentní zájem na vyslovení viny obžalovaného (v opačném případě by logicky vůbec nevstupoval do trestního řízení, nýbrž by se svého nároku domáhal pouze v řízení občanskoprávním), obžalovaný zpravidla bude usilovat o zproštění obžaloby. Zde také Ústavní soud připomíná, že možnost poškozeného vstoupit do trestního řízení s nárokem na náhradu škody je založena na ryze dobrovolné bázi, pročež lze očekávat, že poškozený do řízení vstoupí pouze tehdy, pokud očekává, že bude vynesena odsuzující rozsudek jakožto nutný předpoklad pro přiznání požadovaného nároku, a takto využije též všech procesních prostředků, které mu trestní řád nabízí k prosazení svých práv.

31. Za této situace tedy nelze v obecné rovině přijmout, že by obhájce (advokát) mohl náležitě obhajovat obžalovaného a zároveň hájit zájmy poškozeného, neboť by se reálně dostával do konfliktu mezi jejich zájmy. S ohledem na jejich odlišné postavení v trestním řízení tudíž Ústavní soud souhlasí s obecnými soudy, že lze analogicky rozšířit aplikaci ustanovení § 37a odst. 2 trestního řádu též na kolizi zájmů obhájce obžalovaného vystupujícího současně v pozici zmocněnce poškozeného. Ústavní soud akceptuje rovněž odkaz obecných soudů na ustanovení § 19 zákona o advokacii, neboť ustanovení § 37a trestního řádu je fakticky jeho konkretizací pro trestní řízení. Citované ustanovení zákona advokacii § 19 v odst. 1 písm. a), podobně jako výše citovaný čl. 7 odst. 2 Pravidel profesionální etiky a soutěže advokátů České republiky, totiž stanoví, že advokát je povinen

poskytnutí právních služeb odmítnout, jestliže v téže věci nebo ve věci související již poskytl právní služby jinému, jehož zájmy jsou v rozporu se zájmy toho, kdo o poskytnutí právních služeb žádá. Uvedené kolizní důvody ústící ve vyloučení advokáta z obhajoby odráží povahu vztahu advokát – klient, která vyžaduje naprostou oboustrannou důvěru, kdy klient, jemuž advokát poskytuje právní služby, musí mít jistotu, že informace či pokyny, které advokátovi udělil, v budoucnu advokát nepoužije proti němu. Tyto obavy by přitom mohl mít jak obžalovaný, tak i poškozený, pokud by za něho jednal tentýž advokát. O uvedeném konfliktu zájmů mezi obviněným a poškozeným, jakožto příkladu, kdy je nezbytná aplikace ustanovení § 19 odst. 1 písm. a) zákona o advokacii, ostatně hovoří též komentář k citovanému zákonu (viz Svejkovský, J. a kol. *Zákon o advokacii: komentář*. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2012, s. 129). Nelze totiž odhlížet od skutečnosti, že vztah poškozeného a obviněného (obžalovaného) v trestním řízení se více podobá vztahu stran v civilním řízení, neboť z hlediska shledání viny se jedná pouze o vztah mezi obviněným a státem a nikoliv poškozeným, byť ten má rovněž na vyslovení viny obžalovaného zájem. Nelze zajisté popírat, že v případě sporného civilního procesu stojí obě strany v kontradiktorním postavení, jejichž zájmy nemohou být a priori souladné.

32. Uvedený výklad přitom nikterak nezasahuje do čl. 37 odst. 2 Listiny, nýbrž naopak naplňuje jeho základní charakteristiku: využití právního profesionála k náležité obhajobě vlastních zájmů. Aby totiž mohlo být právo na právní pomoc skutečně naplněno (jakožto jeden z prostředků materiální rovnosti účastníků řízení), musí být zajištěno, že zvolený obhájce skutečně bude poskytovat co nejkvalitnější právní pomoc a bude plně podporovat zájmy klienta. V opačném případě, a pokud zvolený obhájce sám neučiní kroky, které by zamezily tomuto střetu zájmů, nezbude soudu, než jej s poukazem na ustanovení § 37a trestního řádu vyloučit z obhajování, neboť pouze tak bude zaručeno, že obhajoba obviněného (resp. obžalovaného), o jehož práva v trestním řízení nejvíce jde, bude skutečná a účinná, jak požaduje též judikatura Evropského soudu pro lidská práva (viz např. rozhodnutí ve věci *Pavlenko proti Řecku* ze dne 6. 9. 2007, stížnost č. 22021/05). Právo na obhajobu v trestním řízení ve smyslu čl. 40 odst. 3 Listiny a čl. 6 odst. 3 písm. c) Úmluvy je totiž především beneficium určené obviněnému, přičemž zachování jeho základních práv musí orgány činné v trestním řízení ponejvíce cítit tak, aby dotčené trestní řízení vykazovalo známky spravedlivého procesu. Proto státní orgány nemohou pouze nečinně přihlížet eventuálnímu porušení základních práv osoby obviněné z trestného činu, nýbrž v některých (striktně daných) případech mohou i proti vůli obviněného zasáhnout k ochraně jeho práv, a to například právě vyloučením jeho obhájce z obhajoby.

33. Jestliže tedy Ústavní soud dospěl k závěru, že z obecného hlediska lze aplikaci ustanovení § 37a trestního řádu rozšířit též na konflikt zájmů mezi obhájcem obžalovaného a zmocněncem poškozeného, aniž by se jednalo o případ nepřipustné analogie v trestním právu procesním, soustředil se dále na posouzení toho, zda v konkrétním případě stěžovatelky byly dány důvody pro aplikaci citovaného ustanovení.

V. c) Naplnění podmínek pro vyloučení obhájce ve věci stěžovatelky

34. Jakkoliv Ústavní výše uvedl, že lze z ustanovení § 37a odst. 2 trestního řádu analogicky dovodit možnost vyloučit obhájce z obhajování pro konflikt zájmů mezi obžalovaným a poškozeným, pokud oba zastupuje též advokát, musí Ústavní soud současně zdůraznit, že toto oprávnění nelze aplikovat automaticky či čistě mechanicky, nýbrž je nezbytné pečlivě hodnotit okolnosti každého specifického případu. Vyloučit advokáta lze totiž pouze tehdy, pokud budou zájmy jím zastupovaných osob skutečně v rozporu, což lze dovodit vždy právě jen z konkrétních okolností projednávané věci, neboť výše uvedené nelze chápat jako paušalizující nemožnost zastupování obžalovaného a poškozeného v trestním řízení tímž

advokátem. Proto musí vzít v těchto případech obecné soudy při aplikaci ustanovení § 37a odst. 2 trestního řádu v potaz stav vyšetřování, důkazní situaci, charakter stíhané trestné činnosti a především faktický vztah dotčeného obžalovaného a poškozeného, kdy musí pečlivě vážít, zdali skutečně jsou jejich zájmy v rozporu, či zda usilují o tentýž výsledek trestního řízení, ačkoliv se ocitli v obecně odlišném a z hlediska jejich zájmů protikladném postavení. Ústavní soud tudíž musí odmítnout závěry okresního soudu, že „*vůbec není na místě zkoumat, zda zájmy obžalované a poškozených jsou v tomto konkrétním případě rozporné či nikoli, neboť postup, kdy tentýž advokát vystupuje v pozici obhájce i v pozici zmocněnce poškozených nelze vůbec připustit,*“ jelikož pouze faktický rozpor v zájmech poškozeného a obviněného může nastolit situaci, kdy bude nezbytné vyloučit obhájce z obhajování [podobně jako pouze u spoluobviněných, jejichž zájmy si v trestním řízení odporují, může soud přistoupit k aplikaci ustanovení § 37a odst. 2 trestního řádu – viz podrobněji usnesení sp. zn. I. ÚS 1283/13 ze dne 26. 8. 2014 (U 13/74 SbNU 611)].

35. K hodnocení těchto úvah přitom obecné soudy nemohou přistupovat formalisticky, nýbrž musí hledět na podstatu práva na obhajobu a právní pomoc (a to obžalovaného i poškozeného) a takto důkladně vážít, zdali je skutečně s ohledem na konkrétní okolnosti věci dána nezbytnost vyloučení obhájce ve smyslu ustanovení § 37a trestního řádu (jakož i § 19 zákona o advokacii). Jak totiž Ústavní soud ve své judikatuře mnohokrát zdůraznil, obecným soudům nelze při rozhodování tolerovat formalistický postup, který v podstatě vede k sofistickovanému odůvodňování porušování základních práv. Povinností soudů je při výkladu a aplikaci právních předpisů sledovat jejich účel a smysl, který není možné hledat jen ve slovech a větách toho kterého předpisu, neboť v každém z nich je třeba nalézat i uznávané právní principy [viz např. nález sp. zn. I. ÚS 50/03 ze dne 13. 6. 2006 (N 120/41 SbNU 499)], jelikož nalézat právo neznamená pouze vyhledávat přímé a výslovné pokyny v zákonném textu, nýbrž i povinnost zjišťovat a formulovat, co je konkrétním právem i tam, kde jde o interpretaci abstraktních norem a ústavních zásad [srov. např. nález sp. zn. Pl. ÚS 21/96 ze dne 4. 2. 1997 (N 13/7 SbNU 87; 63/1997 Sb.) nebo nález sp. zn. Pl. ÚS 19/98 ze dne 3. 2. 1999 (N 19/13 SbNU 131; 38/1999 Sb.)].

36. Vzhledem k výše uvedeným zásadám posoudil Ústavní soud okolnosti vyloučení obhájce v nyní projednávané věci, přičemž dospěl k závěru, že svým postupem obecné soudy nectily právo stěžovatelky na obhajobu a právní pomoc, neboť příliš striktně a formalisticky zhodnotily faktické důvody pro vyloučení jejího obhájce z hlediska potenciálního střetu zájmů mezi ní a poškozenými.

37. Ústavní soud předesílá, že z dosavadního průběhu trestního řízení, tak jak jej lze vyvodit ze spisového materiálu, vyplývá, že stěžovatelka jakožto obviněná (a obžalovaná) a poškození, kteří jsou rodinnými příslušníky stěžovatelky, v průběhu trestního řízení vystupovali v souladu a jejich zájmy vzájemně nekolidovaly. Zde ostatně nelze odhlédnout od skutečnosti, že stěžovatelka v dotčeném trestním řízení nevystupovala pouze jako obžalovaná, nýbrž též jako poškozená, kdy se její postavení nikterak neodlišovalo od postavení ostatních poškozených, neboť - jak lze ze spisového materiálu i ústavní stížnosti dovodit - jejich nárok uplatněný u hlavního líčení směřoval proti druhému spoluobžalovanému. O souladu jejich zájmů pak jednoznačně svědčí též vedená občanskoprávní řízení u Okresního soudu v Ostravě, v nichž tentýž advokát zastupuje osoby vystupující v trestním řízení v pozici poškozených (tj. včetně stěžovatelky), a to konkrétně v řízení o žalobě na náhradu nemajetkové újmy za neoprávněný zásah do práva na ochranu osobnosti s požadavkem náhrady nemateriální újmy v penězích vedené pod sp. zn. 37 C 141/2015 a o náhradu škody pod sp. zn. 21 C 175/2014. Jak vyplývá z odůvodnění napadených rozhodnutí, soudům byla tato okolnost známa, přičemž však Ústavní soud musí obecným soudům vytknout, že navzdory tomu ji nikterak ve svých rozhodnutích nezohlednily. Právě tato okolnost totiž jednoznačně dokládá, že zájmy stěžovatelky a

ostatních poškozených nebyly v rozporu, ale že naopak všichni poškození svými nároky sledovali tytéž zájmy. Zároveň nelze pominout, že tento jejich souladný postup bylo možno zaznamenat již od počátku trestního řízení, přičemž od připojení se poškozených k trestnímu řízení uběhl 1 rok 5 měsíců a 28 dnů, během nichž inkriminovaný advokát hájil zájmy jejich i zájmy obžalované, aniž by jim způsobil jakoukoliv újmu.

38. Přesto musí Ústavní soud konstatovat, že jakkoliv okolnosti, že stěžovatelka v dotčeném řízení vystupuje též jako poškozená a že spolu s ostatními poškozenými, s jejichž zájmy měl být její zájem v rozporu, vede společně další občanskoprávní řízení, která se z hlediska skutkového týkají stejného případu, by již samy o sobě vedly k pochybnostem o neexistenci kolize zájmů mezi stěžovatelkou a poškozenými, tak i za této situace by mohly soudy nadále pochybovat, zda tento konflikt nenastal či z důvodu určitých, nově nastalých, skutečností nemůže potencionálně nastat. Obzvláště pokud by průběh trestního řízení nasvědčoval tomu, že dosavadní postavení jednotlivých stran může doznat změn, což v případě stěžovatelky nastalo právě tehdy, kdy bylo zastaveno trestní stíhání druhého obžalovaného (pro úplnost Ústavní soud uvádí, že toto rozhodnutí bylo usnesením Nejvyššího soudu č. j. 8 Tdo 931/2015–21 ze dne 19. 8. 2015, tj. ještě před vydáním nyní napadeného usnesení okresního soudu, zrušeno). Za této situace mohla skutečně nastat v postavení stěžovatelky v trestním řízení natolik významná změna, že by bylo na místě vyloučit jejího obhájce z obhajování, neboť její zájmy a zájmy poškozených mohly být nově v kolizi.

39. Ústavní soud k tomu nicméně konstatuje, že jakékoliv pochybnosti o kolizi zájmů odpadly tím, že dotčený advokát stěžovatelky a poškozených podáním ze dne 7. 10. 2014 ukončil zastupování všech poškozených a zároveň vzal uplatněný nárok na náhradu škody v trestním řízení v celém rozsahu zpět, čímž také pominul důvod zmocnění. Pakliže se tedy tímto prohlášením ve smyslu ustanovení § 43 odst. 5 trestního řádu poškození vzdali svých procesních práv, v důsledku čehož soud musí vycházet z toho, jako by ve věci vůbec nevystupovali (viz ustanovení § 43 odst. 1 a 3 či podrobněji Šámal, P. a kol.: *Trestní řád: komentář*. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2013, s. 526–527), tak od této chvíle také zcela odpadl důvod k případným pochybnostem o možném střetu zájmů. Tyto pochybnosti nemohly být ostatně vyvozovány ani z předchozích kroků činěných advokátem stěžovatelky, neboť jak plyne i z výše uvedeného, zájmy stěžovatelky a poškozených se nikterak zásadně nelišily. Proto musí Ústavní soud uzavřít, že minimálně od této chvíle zjevně nedošlo k naplnění základní podmínky pro postup dle ustanovení § 37a odst. 2 trestního řádu, neboť zde nebylo možné nalézt konflikt mezi zájmy stěžovatelky (obžalované) a poškozených, neboť ti již v dotčeném trestním řízení vůbec nevystupovali.

40. Za této situace tedy nezbyvá než konstatovat, že napadená rozhodnutí obecných soudů nejenom nerespektovala zákonné parametry pro vyloučení obhájce z obhajoby, ale rovněž zasáhla do práva stěžovatelky na právní pomoc a obhajobu. Z postupu stěžovatelky a jejího obhájce totiž vyplývá, že činili veškeré možné procesní kroky, aby nedošlo k vyloučení advokáta z obhajoby (přičemž vzdání se nároku poškozených na náhradu škody lze považovat za krok až poměrně „razantní“), což však soudy ve svých rozhodnutích nikterak nereflektovaly a automaticky a nepřiměřeně formalisticky vyšly z toho, že již jen pro obecně odlišné postavení obžalovaného a poškozeného byl dán důvod pro jejich zásah. Takto však zcela opomenuly, že mezi stěžovatelkou a jejím obhájcem byl vytvořen již takový vztah důvěry, že intenzita jejich zásahu do ústavně zaručených práv a svobod stěžovatelky dosáhla neakceptovatelné úrovně.

VII. Závěr

Ústavní soud proto s ohledem na shora uvedené uzavírá, že obecné soudy svými rozhodnutími porušily stěžovatelčino právo na obhajobu zaručené čl. 37 odst. 2 a čl. 40 odst.

3 Listiny. Proto Ústavní soud podle ustanovení § 82 odst. 2 písm. a) zákona o Ústavním soudu ústavní stížnosti vyhověl a podle ustanovení odst. 3 písm. a) tohoto zákonného ustanovení napadená rozhodnutí zrušil. Úkolem okresního soudu bude posoudit danou věc znovu, přičemž je vázán právním názorem Ústavního v tom směru, že musí řádně zohlednit, zdali zde skutečně existuje konflikt zájmů, pro který by bylo nezbytné vyloučit obhájce stěžovatelky z obhajoby ve smyslu ustanovení § 37a odst. 2 trestního řádu.

P o u č e n í : Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat (§ 54 odst. 2 zákona o Ústavním soudu).

V Brně dne 10. srpna 2016

Vojtěch Šimíček
předseda senátu